

AUTOREFERAT

1. Marek Józef Banach

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej:

Magister pedagogiki specjalnej - mgr

Tytuł pracy: *Postawy młodzieży niedostosowanej społecznie wobec możliwości kierowania własnym losem;*

Promotor: prof. dr hab. Stanisław Palka;

Uniwersytet Jagielloński, Instytut Pedagogiki, Kraków 1988 r.

Doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki - dr

Tytuł pracy: *Pedagogiczne aspekty pracy Amatorskich Zespołów Folklorystycznych;*

Promotor: prof. dr hab. Józef Kuźma,

Recenzenci: prof. dr hab. Janusz Gajda, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin;
prof. dr hab. Marian Śnieżyński, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków 2000 r.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych:

1987 - 1988 Dom Kultury Kolejjarza w Krakowie, instruktor zespołu folklorystycznego

1988 - 1989 Ośrodek Szkolno Wychowawczy dla Dzieci Głuchych w Krakowie, wychowawca

1988 - 1992 Miejski Ośrodek Kultury Sportu i Rekreacji w Chrzanowie, instruktor - choreograf zespołu folklorystycznego

1989 - 1991 Studium Nauczycielskie w Młoszowej, nauczyciel

1995 - 2012 Akademia Ignatianum, Kraków, adiunkt

1990 - i nadal Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN, Wydział Pedagogiczny, Kraków, adiunkt

1990 - 2001 Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN, instruktor - choreograf zespołu folklorystycznego.

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki

(DZ. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):

Cykl tematycznie powiązanych publikacji składający się na projekt habilitacyjny pt. *Problematyka Płodowego Zespołu Alkoholowego*. Na cykl składa się 29 publikacji, w tym:

- 1 monografia autorska,
- 3 monografie współautorskie,
- 2 redakcje prac zwartych,
- 5 artykułów w czasopismach naukowych,
- 18 rozpraw opublikowanych w recenzowanych publikacjach zwartych.

4.1. Lista tekstów budujących projekt habilitacyjny:

Szczegółowy wykaz bibliograficzny składający się na projekt habilitacyjny (chronologicznie, podział według kategorii wydawniczych).

4.1.1 Monografie autorskie:

- 1/ M. Banach, I. Kowalewski, *Alkoholizm wśród młodzieży. Kompendium wiedzy dla pedagogów i pracowników socjalnych*, Wydawnictwo „scriptum”, Kraków 2014, ISBN 978-83-64028-63-2
- 2/ Banach M., Matejek J., *W trosce o zdrowie dziecka i twoje. Płodowy Zespół Alkoholowy (FAS) – kompendium wiedzy*, Wydawnictwo „scriptum”, Kraków 2016, ISBN 978-83-64028-95-3
- 3/ Banach M., Matejek J., *W trosce o zdrowie dziecka i Twoje. Spektrum Poalkoholowych zaburzeń płodu. Profilaktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2019, ISBN 978-83-8084-304-2
- 4/ Banach M., *Ewolucja wiedzy studentów i młodzieży na temat Płodowego Zespołu Alkoholowego*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2019, ISBN 978-83-8095-657-5.

4.1.2. Redakcja pracy zwartej:

- 1/ (red.) Banach M., *Dzieci wymagające specjalnej opieki zdrowotnej. Fetal Alkohole Syndrome (Zespół Alkoholowy Płodu) i Fetal Alcoholoe Effects (Efekt Alkoholowy Płodu)*, Fundacja Oświecenia Publicznego, Kraków 2004, ISBN 83-918055-0-6
- 2/ (red.) Banach M., *Alkoholowy Zespół Płodowy. Teoria, diagnoza, praktyka*, WAM, Kraków 2011, ISBN 978-83-7611-070-4 (Ignatianum), ISBN 978-83-7505-851-2 (WAM)

4.1.3. Artykuły w recenzowanych czasopismach punktowanych z listy MNiSW:

- 1/ Banach M., *Funkcjonowanie dziecka z FASD w środowisku rodzin zastępczych*, [w:] „Wychowanie Na Co Dzień”, Nr 6 (249), 2014
- 2/ Banach M., Matejek J., *Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych o Spektrum Poalkoholowych Uszkodzeń Płodu (FASD)*, [w:] „Wychowanie w rodzinie”, Tom XVI, 2/2017
- 3/ Banach M., Matejek J., *Teoretyczne aspekty pracy z dzieckiem z FASD w rodzinie zastępczej*, [w:] „Ruch Pedagogiczny”, 2018

4.1.4. Artykuły w pozostałych czasopismach:

- 1/ Banach M., Michalik B., *Goods start method when working with an FAS child in elementary school*, [w:] „Acta et Commentationes. Ştiinţe ale Educaţiei. Revista Ştiinţifică”, Nr 1(10), Kiszyniów 2017, ISSN 1857-0623 Tip C
- 2/ Banach M., Matejek J., *Knowledge regarding fetal alcohol syndrome (FASD) spectrum in various environments*, [w:] „Comparative studies, Acta et Commentationes. Ştiinţe ale Educaţiei. Revista Ştiinţifică”, Nr 2(11), Kiszyniów 2017, ISSN 1857-0623 Tip C

4.1.5. Rozprawy naukowe w recenzowanych pracach zwartych:

- 1/ M. Banach, *Sposoby postępowania z dziećmi z Alkoholowym Zespołem Płodowym*, [w:] *Socialni pedagogika ve stredni Evrope. Inovace z nove trendy*, Institut Mezioborovych Studi, Brno, Czechy 2010, ISBN: 978-80-87128-15-4, s. 545-551
- 2/ M. Banach, *Funkcjonowanie rodziny z dzieckiem chorym na Alkoholowy Zespół Płodu*, [w:] *Rodzina podmiotem i kreatorem komunikacji społecznej*, N. Piłula (red.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, Kraków 2010, ISBN 978-83-7438-256-4, s. 89-98
- 3/ M. Banach, *Funkcjonowanie dziecka z Alkoholowym Zespołem Płodu*, [w:] *Sociální pedagogika v souvislostech globální krize*, Institut Mezioborových Studií, Brno, Czechy 2011, ISBN 978-80-87182-16-1, s. 25-31
- 4/ M. Banach, *Specyfika picia alkoholu przez kobiety w Polsce*, [w:] *Alkoholowy Zespół Płodowy. Teoria, diagnoza, praktyka*, red. M. Banach, Wydawnictwo WAM, Kraków 2011, ISBN 978-83-7505-851-2 (WAM), ISBN 978-83-7614-070-4 (Ignatianum), s. 103-132
- 5/ M. Banach, *Strategie, zasady i metody pracy z dzieckiem z FAS*, [w:] *Alkoholowy Zespół Płodowy. Teoria, diagnoza, praktyka*, red. M. Banach, Wydawnictwo WAM, Kraków 2011, ISBN 978-83-7505-851-2 (WAM), ISBN 978-83-7614-070-4 (Ignatianum), s. 297-326
- 6/ M. Banach, *Profilaktyka Alkoholowego Zespołu Płodu w szkole*, [w:] *Dilemata sociální*

- pedagogiky v postmoderním světě*, Miroslav Bargel, jr., Emília Janigová, Ewa Jarosz (red.), Institut Mezioborových Studií, Brno, Czechy, 2012, ISBN 978-80-87182-27-7, s. 479-493
- 7/ M. Banach, *FAS jako czynnik wykluczenia społecznego osób dorosłych*, [w:] *Oświata dorosłych wobec jednostek i grup de-faworyzowanych – ku społecznej spójności*, Z. Szarota (red.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012, ISBN 978-83-7271-723-8, s.126-138
- 8/ M. Banach, *Problemy szkolne dziecka z FAS*, [w:] *Dziecko i rodzina*, J. Matejek, R. Spyryka-Chlipała (red.), Koło Kwadratu, Kraków 2013, ISBN 978-83-64342-00-4, s. 136-148
- 9/ M. Banach, *Funkcjonowanie dziecka z Alkoholowym Zespołem Płodu w zastępczym środowisku rodzinnym*, [w:] *Sociální pedagogika v kontextu životních etap člověka*, M. Bargel, jr., E. Janigová, E. Jarosz, M. Jůzl (red.), Institut Mezioborových Studií, Brno, Czechy 2013, ISBN 978-80-87182-43-7, s. 97-109
- 10/ M. Banach, *Profilaktyka Alkoholowego Zespołu Płodu*, [w:] *Sociální pedagogika ve službě člověku a společnosti*, S. Neslušánová, I. Emmerová, E. Jarosz (red.), Institut Mezioborových Studií, Brno, Czechy 2014, ISBN 978-80-88010-01-2, s. 93-105
- 11/ M. Banach, *Pracownik socjalny wobec problemów rodziny wychowującej dziecko z alkoholowym zespołem płodu*, [w:] *Ako Najst zmysel života v socialnej praci s rizikovnymi skupinami*, E. Žiakova (red.), Katedra socialnej prace Filozofickej fakulty UPJS Kosice, Koszyce Słowacja 2014, ISBN 978-80-8152-140-9 s. 288-309
- 12/ M. Banach, *Zagrożenia związane ze spożywaniem alkoholu w świadomości studentów krakowskich uczelni*, [w:] M. Banach, D. Bonk, J. Daszkiewicz (red.), *Wielowymiarowość trudności współczesnego człowieka*, Ośrodek Wydawniczo-Poligraficzny SIM, Warszawa 2014, ISBN 978-83-64157-17-2, s. 101-116
- 13/ M. Banach, *Knowledge of Students about Fetal Alcohol Syndrome*, [w:] *Aktualne problemy edukacji i społeczeństwa*, T.1, Jarosław, Rosja 2014, ISBN 978-5-904729-88-2, s. 60-64
- 14/ M. Banach, I. Kowalewski, *Knowledge of teachers and young people's about Fetal Alcohol Syndrome*, [w:] *Wokół człowieka w aspekcie psychosomatyki*, T. 2, I. Kowalewski, R. Abramciów (red.) Wydawnictwo „scriptum”, Kraków 2015, ISBN 978-83-65432-03-2, s. 261-278
- 15/ M. Banach, *Wiedza na temat FAS wśród nauczycieli małopolskich przedszkoli i szkół podstawowych*, [w:] *Sociální pedagogika ve světle společenského, institucionálního a individuálního ohrožení*, Silvia Neslušánová, Miriam Niklová, Ewa Jarosz (red.), Institut Mezioborových Studií, Brno, Czechy 2015 ISBN 978-80-88010-04-3, s. 621-631

16/ M. Banach, M. Lubińska-Bogacka, *Work with child Fetal Alcohol Spectrum Disorder*, [w:] *Universalism of work in the context of the Polish and European civilizational challenges*, M. Banach, M. Lubińska-Bogacka, A. Szwedzik (red.), Wydawnictwo "scriptum", Kraków 2015, ISBN 978-83-64028-76-2, s.185-199

17/ M. Banach, W. Kogut, *FASD - Aspekty metodyczno-wychowawcze*, [w:] *Współczesne wyzwania – wokół interesariuszy pomocy społecznej*, J. Matejek, E. Zdebska (red.), Wydawnictwo „scriptum”, Kraków 2016, ISBN 978-83-65432-37-7, s.111-126

18/ M. Banach, J. Matejek, *Praca z dzieckiem z FASD w rodzinie*, [w:] *Pedagogika wobec problemów życia w społeczeństwie ryzyka. Diagnoza-Terapia-Profilaktyka*, M. Ostrowska, D. Marzec (red.), Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu, Dąbrowa Górnicza 2017, ISBN 978- 83-65621-17-7, s. 69-86

4.2. Omówienie celu naukowego ww. prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich wykorzystania:

Na mój dorobek naukowy składa się łącznie 106 pozycji. Są to: 3 monografie autorskie (w tym jedna zagraniczna), 3 monografie współautorskie, 3 monografie wieloautorskie pod redakcją naukową (w tym 1 zagraniczna), 12 monografii wieloautorskich pod współredakcją (w tym 5 zagranicznych), 16 artykułów w czasopismach (w tym 7 zagranicznych), 72 artykuły w monografiach wieloautorskich (w tym 29 w zagranicznych). Dodatkowo opracowałem 9 haseł w słownikach, 1 recenzję, 1 sprawozdanie z konferencji naukowej oraz 5 recenzji wydawniczych. Pełny wykaz opublikowanych prac znajduje się w załączniku.

Po uzyskaniu stopnia doktora opublikowałem łącznie 98 opracowań. W tym wszystkie monografie autorskie, współautorskie, monografie wieloautorskie pod redakcją i współredakcją, 14 artykułów w czasopismach oraz 66 artykułów w monografiach wieloautorskich.

Prace naukowe publikowane po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki oscylują wokół problematyki pedagogiki społecznej. Cykl habilitacyjny obejmuje 29 pozycji. Jak prezentowałem powyżej na cykl składa się 1 monografia autorska, 3 monografie współautorskie, 1 redakcja monograficzna, 1 redakcja monografii wieloautorskiej, 5 artykułów w czasopismach oraz 18 artykułów w recenzowanych monografiach wieloautorskich (w tym 8 zagranicznych).

Przedstawiony do oceny dorobku habilitacyjnego cykl powiązanych ze sobą tematycznie publikacji zatytułowałem „**Plodowy Zespół Alkoholowy - od teorii**

do praktyki”.

- W przedstawionym cyklu można wyróżnić trzy podstawowe obszary tematyczne:
- 1/ Wiedza na temat zagrożeń związanych ze spożywaniem alkoholu przez kobiety w czasie ciąży i Płodowego Zespołu Alkoholowego;
 - 2/ Funkcjonowanie rodziny i dziecka z Płodowym Zespołem Alkoholowym oraz specyfika pracy z dzieckiem narażonym na prenatalną ekspozycję alkoholową;
 - 3/ Profilaktyka spektrum poalkoholowych zaburzeń płodu.

Publikacje, które konstytuują ten cykl, eksponują wyniki moich dociekań badawczych i teoretycznych, a także wytyczają nowe kierunki. Badania zawarte w przedstawionych tekstach miały na celu przybliżenie treści dotyczących, stosunkowo nowej i zaledwie od dwudziestu lat eksplorowanej, tematyki naukowej związanej z występowaniem w społeczeństwie problemów dzieci, rodziców, realizatorów pieczy zastępczej czy nauczycieli, a związanych z prenatalną ekspozycją płodu na alkohol czyli choroby jaką jest Płodowy Zespół Alkoholowy (z ang. FAS – Fetal Alcohol Syndrome). W tym kontekście ważnym celem było zdiagnozowanie skali występowania zjawiska oraz wiedzy o nim samym, opisanie mechanizmów powstawania i konsekwencji jakie niesie ze sobą dla samego dziecka i jego środowiska. Kolejny ważny cel to opracowanie praktycznego modelu działań o charakterze pomocowym, uwzględniającym specyfikę oddziaływań wychowawczych, opiekuńczych, edukacyjnych czy wreszcie profilaktycznych ukierunkowanych na dziecko, rodzinę i szeroko rozumiane środowisko, w którym realizuje się rozwój dziecka doświadczającego negatywnych konsekwencji występowania tego zjawiska.

O specyfice moich zainteresowań badawczych w dużym stopniu przesądził fakt ukończenia szkolenia na trenera zastępczego środowiska rodzinnego podczas kursu zorganizowanego przez Stowarzyszenie Rodzin Zastępczych i Adopcyjnych „Pro Familia” w Krakowie. Wraz z uzyskaniem uprawnień do prowadzenia szkoleń z kandydatami na rodziców zastępczych i podjęciem takich działań w Stowarzyszeniu, zainteresowałem się stosunkowo nowym w Polsce zjawiskiem opisywanym jedynie w publikacjach Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych czyli Płodowym Zespołem Alkoholowym. Zjawisko to, wynikające z faktu spożywania alkoholu przez kobiety w ciąży, dotykało swoimi negatywnymi konsekwencjami w szczególności dzieci przyjmowane do środowisk pieczy zastępczej tj. do placówek socjalizacyjnych, rodzin zastępczych, rodzinnych domów dziecka czy wreszcie rodzin adopcyjnych. Skala tego zjawiska okazała się znacząca. Wiele rodzin po adoptowaniu dzieci czy przyjęciu do opieki zastępczej sygnalizowało niespecyficzne problemy z jakimi stykają się w codziennej praktyce

opiekuńczo-wychowawczej. Zachowania dzieci powierzonych ich opiece w znacznej mierze odstawały od wcześniej zaobserwowanych i doświadczanych w tych środowiskach. Brak właściwej diagnozy, niemożność znalezienia właściwych i adekwatnych do sytuacji metod i form pracy z tymi dziećmi, sprawiało opiekunom wiele trudności. Pracownicy ośrodków adopcyjnych nie zawsze byli w stanie pomóc im w tej sytuacji.

W 2001 roku Stowarzyszenie „Pro Familia” otrzymało zaproszenie na organizowany po raz pierwszy w Polsce - Światowy Dzień FAS do Łędzin. Tam, za sprawą organizatorów czyli Stowarzyszenia Zastępczego Rodzicielstwa Oddział Śląski i Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej, po raz kolejny zetknąłem się z problematyką Płodowego Zespołu Alkoholowego. Szczególnie utkwiło mi w pamięci wystąpienie specjalnego gościa -Toni Hager - założycielki organizacji "KidsCanLearn" ze Stanów Zjednoczonych, która w bardzo przystępny sposób uświadomiła uczestnikom czym jest FAS i z jakimi problemami muszą poradzić sobie dzieci i ich rodzice dotknięte tym zjawiskiem. Przez kolejne lata uczestniczyłem w Światowych Dniach FAS, biorąc udział w obradach plenarnych i specjalistycznych kursach, jakie przy okazji organizatorzy proponowali uczestnikom. Udział w tych konferencjach zainspirował mnie do tego stopnia, że zacząłem poszukiwać dodatkowych informacji na ten temat.

Pierwszym efektem moich działań była redakcja książki poświęconej tej problematyce, która ukazała się dzięki współpracy z Fundacją Oświecenia Publicznego i Wydziałem Spraw Społecznych Urzędu Miasta Krakowa (*Dzieci wymagające specjalnej opieki zdrowotnej. Fetal Alcohol Syndrome (Zespół Alkoholowy Płodu) i Fetal Alcohol Effects (Efekt Alkoholowy Płodu)*, Fundacja Oświecenia Publicznego, Kraków 2004, ISBN 83-918055-0-6). Publikację, w której zawarte są podstawowe informacje o FAS otrzymały instytucje i osoby zajmujące się problematyką związaną z profilaktyką alkoholową, pieczą zastępczą, opieką i wychowaniem dzieci i młodzieży.

Ważnym elementem wpisującym się w specyfikę działań związanych z propagowaniem wiedzy na temat Płodowego Zespołu Alkoholowego było zorganizowanie przeze mnie w 2004 roku w Wyższej Szkole Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” w Krakowie Konferencji Naukowej pod nazwą „IV Światowy Dzień FAS”. Uczestniczyły w niej z referatami uznane polskie autorytety w tej problematyce tj. Małgorzata Klecka ze Stowarzyszenia Zastępczego Rodzicielstwa Oddział Śląski w Łędzinach oraz Piotr Raczyński z Instytutu Matki i Dziecka w Warszawie.

W tym okresie zaczęła się moja kilkuletnia współpraca z Pełnomocnikiem Zarządu Województwa Małopolskiego ds. Profilaktyki i Przeciwdziałania Uzależnieniom,

która zaowocowała między innymi organizacją i szkoleniem Pełnomocników Prezydentów, Burmistrzów ds. Profilaktyki i Przeciwdziałania Uzależnieniom w Zakopanem 2-4. 03. 2005 r., gdzie przeprowadziłem szkolenie na temat *Wybrane zagadnienia związane z FAS i FAE*. Uczestniczyłem także w Ogólnopolskiej Kampanii „Cięża bez alkoholu” zorganizowanej przez PARPA i realizowanej od września 2007 do września 2008 roku.

Jednocześnie prowadziłem w tym czasie, wraz ze studentami, badania dotyczące skali zagrożeń związanych ze spożywaniem alkoholu w ciąży. Wyniki zaprezentowałem w referacie na konferencji zorganizowanej przez przedstawicieli PARPA oraz Pełnomocnika Zarządu Województwa Małopolskiego ds. Profilaktyki i Przeciwdziałania Uzależnieniom, otwierającej kampanię społeczną „Cięża bez alkoholu” w Krakowie. Przedstawiłem je także na konferencji oraz w materiałach przygotowanych na VIII Światowy Dzień FAS w Łędzinach (M. Banach, Z. Konieczna, *Świadomość kobiet dotycząca zagrożeń związanych z piciem alkoholu w czasie ciąży*, [w:] *VIII Światowy Dzień FAS. FASD jako problem całej rodziny. Różnorodne aspekty terapii*, PARAPA, Łędziny 2008).

Kolejne ważne przedsięwzięcie naukowe to organizacja w 2010 roku konferencji naukowej „Alkoholowy Zespół Płodu. Teoria, diagnoza, praktyka” w Wyższej Szkole Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” w Krakowie.

Wcześniej uczestniczyłem w kilku konferencjach, na których wygłosiłem referaty związane tematycznie z problematyką prenatalnej ekspozycji na alkohol (*Uwarunkowania i wzory marginalizacji społecznej współczesnej młodzieży*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2006, referat: *Strategie postępowania z dzieckiem z FAS; W trosce o twoje dziecko. FAS – czyli Płodowy Zespół Alkoholowy*, Papieska Akademia Teologiczna, Kraków 2008, referat: *Strategie postępowania z dzieckiem z FAS; Poznać, zrozumieć, pokochać dziecko z FAS*, PCPR Wieliczka, Niepołomice 2008, referat: *Świadomość kobiet dotycząca zagrożeń związanych z piciem alkoholu podczas ciąży; Nie piję za jego zdrowie, czyli czym jest FAS*, Wydział Nauk Społecznych Papieskiej Akademii Teologicznej, Kraków 2009, referat: *Postawy młodzieży ponadgimnazjalnej wobec problematyki FAS*).

Pola moich dociekań naukowych i badawczych związanych z FAS są w tamtym okresie coraz szersze i wpływają na ich kontynuację w kolejnych latach. Problematyka Płodowego Zespołu Alkoholowego jest coraz częstszym tematem opracowań publikowanych przeze mnie w dostępnych źródłach. Dzięki współpracy z pracownikami naukowymi Katolickiego Uniwersytetu w Ružomberoku, Uniwersytetu Karola w Pradze oraz Uniwersytetem Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie mam możliwość dzielenia się swoją wiedzą także w innych ośrodkach naukowych. Uczestnicząc w programie

Erasmus, kilkakrotnie prowadziłem zajęcia dla studentów tych uczelni na temat problematyki FAS. Również na stażu naukowym zrealizowanym na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz wykładach na zaproszenie przeprowadzonych na tej właśnie uczelni miałem możliwość prezentowania wyników swoich badań. Współpraca nawiązana w czasie tych wyjazdów zaowocowała uczestnictwem w szeregu międzynarodowych konferencji naukowych (wykaz konferencji w załączniku), na których w głównej mierze koncentrowałem się na problematyce związanej z różnymi aspektami i konsekwencjami spożywania alkoholu przez kobiety w czasie ciąży.

Moja działalność związana z omawianą problematyką, w okresie od obrony pracy doktorskiej w 2000 roku, nadal przejawia się w działaniach związanych z:

- zdobywaniem wiedzy na temat płodowego zespołu alkoholowego,
- podejmowaniem badań naukowych koncentrujących się wokół zagadnień związanych ze szkodliwością spożywania alkoholu przez kobiety w czasie ciąży,
- badaniem wiedzy o FAS w różnych środowiskach,
- opracowaniem i przybliżaniem sposobów pracy z dzieckiem z FAS rodzicom, opiekunom zastępczym, nauczycielom, wychowawcom i pracownikom socjalnym.

4.2.1. Cykl publikacji tworzący projekt habilitacyjny:

Na cykl habilitacyjny *Płodowy Zespół Alkoholowy - od teorii do praktyki* składają się opracowania dotyczące szeroko rozumianej problematyki Płodowego Zespołu Alkoholowego. W kontekście tak postawionego tytułu podjąłem się zadania odpowiedzenia na kilka podstawowych pytań:

- Jaka jest wiedza młodych ludzi dotycząca zagrożeń związanych ze spożywaniem alkoholu, w tym spożywania go przez kobiety w ciąży?
- Jaka jest wiedza na temat mechanizmów powstawania i konsekwencji Płodowego Zespołu Alkoholowego?
- Czym jest i czym się charakteryzuje spektrum poalkoholowych zaburzeń płodu?
- Jak można pomóc dziecku z FAS, jego rodzinie i innym osobom zaangażowanym w proces opieki i wychowania dziecka z FAS?
- Jakie strategie, metody i formy pracy stosować, aby móc skutecznie przeciwdziałać problemom powstałym w efekcie prenatalnej ekspozycji na alkohol?
- Jak planować, na czym opierać i jak realizować działania profilaktyczne dotyczące Płodowego Zespołu Alkoholowego?

Odpowiedzi na postawione pytania znalazły odzwierciedlenie w moich publikacjach. W przedstawionym cyklu można wyróżnić trzy podstawowe obszary tematyczne:

- 1/ Wiedza i praktyczne działanie, czyli mechanizmy i problemy pojawiające się w spektrum poalkoholowych zaburzeń płodu, funkcjonowaniu rodziny i dziecka z Płodowym Zespołem Alkoholowym oraz specyfika pracy z dzieckiem poddanym prenatalnej ekspozycji na alkohol.
- 2/ Profilaktyka spektrum poalkoholowych zaburzeń płodu.
- 3/ Wiedza na temat zagrożeń związanych ze spożywaniem alkoholu przez kobiety w czasie ciąży i Płodowego Zespołu Alkoholowego.

Na pierwszy obszar składają się następujące opracowania:

Monografie autorskie:

- 1/ M. Banach, I. Kowalewski, *Alkoholizm wśród młodzieży. Kompendium wiedzy dla pedagogów i pracowników socjalnych*, Wydawnictwo „scriptum”, Kraków 2014, ISBN 978-83-64028-63-2
- 2/ Banach M., Matejek J., *W trosce o zdrowie dziecka i twoje. Płodowy Zespół Alkoholowy (FAS) – kompendium wiedzy*, Wydawnictwo „scriptum”, Kraków 2016, ISBN 978-83-64028-95-3

Redakcja pracy zwartej:

- 1/ (red.) Banach M., *Dzieci wymagające specjalnej opieki zdrowotnej. Fetal Alkohole Syndrome (Zespół Alkoholowy Płodu) i Fetal Alcohol Effects (Efekt Alkoholowy Płodu)*, Fundacja Oświecenia Publicznego, Kraków 2004, ISBN 83-918055-0-6
- 2/ (red.) Banach M., *Alkoholowy Zespół Płodowy. Teoria, diagnoza, praktyka*, WAM, Kraków 2011, ISBN 978-83-7611-070-4 (Ignatianum), ISBN 978-83-7505-851-2 (WAM)

Artykuły w recenzowanych czasopismach punktowanych z listy MNiSW:

- 1/ Banach M., *Funkcjonowanie dziecka z FASD w środowisku rodzin zastępczych*, [w:] „Wychowanie Na Co Dzień”, Nr 6 (249), 2014, lista B, pkt 6
- 2/ Banach M., Matejek J., *Teoretyczne aspekty pracy z dzieckiem z FASD w rodzinie zastępczej*, [w:] „Ruch Pedagogiczny”, 2018, lista C, pkt 10

Artykuły w czasopismach:

- 1/ Banach M., Michalik B., *Goods start method when working with an FAS child in elementary school*, [w:] Acta et Commentationes. Ştiinţe ale Educaţiei. Revista Ştiinţifică Nr. 1(10), Kiszyniów 2017, ISSN 1857-0623 Tip C

Rozprawy naukowe w recenzowanych pracach zwartych:

- 1/ Banach M., *Sposoby postępowania z dziećmi z Alkoholowym Zespołem Płodowym*, [w:] *Socialni pedagogika ve sredni Evrope. Inovace z nove trendy*, Institut mezioborovych

studi, Brno, Czechy 2010, ISBN: 978-80-87128-15-4, s. 545-551

2/ Banach M., *Funkcjonowanie rodziny z dzieckiem chorym na Alkoholowy Zespół Płodu*, [w:] *Rodzina podmiotem i kreatorem komunikacji społecznej*, N. Pikuła (red.), Wyd. Nauk. Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, Kraków 2010, ISBN 978-83-7438-256-4, str. 89-98

3/ Banach M., *Strategie, zasady i metody pracy z dzieckiem z FAS*, [w:] *Alkoholowy Zespół Płodowy. Teoria, diagnoza, praktyka*, (red.) M. Banach, Wydawnictwo WAM, Kraków 2011, ISBN 978-83-7505-851-2 (WAM), ISBN 978-83-7614-070-4 (Ignatianum), s. 297-326/

Banach M., *Pracownik socjalny wobec problemów rodziny wychowującej dziecko z alkoholowym zespołem płodu*, [w:] *Ako Najst zmysel života v socialnej práci s rizikovnymi skupinami*, E. Žiakova (red.), Katedra socialnej práce Filozofickej fakulty UPJS Kosice, Koszyce, Słowacja 2014, ISBN 978-80-8152-140-9 s. 288-309

5/ M. Banach, W. Kogut, *FASD - Aspekty metodyczno-wychowawcze*, [w:] *Współczesne wyzwania – wokół interesariuszy pomocy społecznej*, J. Matejek, E. Zdebska (red.), Wydawnictwo „scriptum”, Kraków 2016, ISBN 978-83-65432-37-7, s.111-126

6/ M. Banach, J. Matejek, *Praca z dzieckiem z FASD w rodzinie*, [w:] *Pedagogika wobec problemów życia w społeczeństwie ryzyka. Diagnoza-Terapia-Profilaktyka*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu, Dąbrowa Górnicza 2017, ISBN 978- 83-65621-17-7, s. 69-86

7/ Banach M., *Funkcjonowanie dziecka z Alkoholowym Zespołem Płodu*, [w:] *Sociální pedagogika v souvislostech globální krize*, Institut Mezioborových Studií, Brno, Czechy 2011, ISBN 978-80-87182-16-1, s. 25-31

8/ *FAS jako czynnik wykluczenia społecznego osób dorosłych*, [w:] *Oświata dorosłych wobec jednostek i grup de-faworyzowanych – ku społecznej spójności*, Z. Szarota (red.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012, ISBN 978-83-7271-723-8, s.126-138

9/ Banach M., *Problemy szkolne dziecka z FAS*, [w:] *Dziecko i rodzina*, J. Matejek, R. Spyrka-Chlipała (red.), Koło Kwadratu, Kraków 2013, ISBN 978-83-64342-00-4, s. 136-148/ *Funkcjonowanie dziecka z Alkoholowym Zespołem Płodu w zastępczym środowisku rodzinnym*, [w:] *Sociální pedagogika v kontextu životních etap člověka*, M. Bargel, jr., E. Janigová, E. Jarosz , M. Jůzl (red.) Brno 2013, ISBN 978-80-87182-43-7, s. 97-109

Pierwszy obszar tematyczny rozpoczynają teksty o charakterze teoretycznym, przybliżające specyfikę poalkoholowych zaburzeń w funkcjonowaniu dziecka na różnych płaszczyznach. Płodowy Zespół Alkoholowy powstaje w wyniku niszczącego działania alkoholu na poszczególne organy rozwijającego się płodu. W szczególności koncentrują się

one w mózgu dziecka. Zakłócają równowagę hormonalną, ograniczają zdolność łożyska do transportu tlenu i substancji organicznych. Alkohol wpływa odwadniająco na organizm, niszczy ściany tkanek; wysuszając mózg powoduje, że jest on znacznie mniejszy i dodatkowo uszkadza struktury mózgowe np. mózdzek, hipokamp, płaty czołowe czy ciało modzelowate. Uszkodzenia mózgu wywołują występowanie szeregu zaburzeń w rozwoju. Mogą one dotyczyć motoryki małej i dużej, zaburzeń sensorycznych i pamięci, trudności społecznych, językowych, psychicznych czy samodzielnego funkcjonowania, na co zwracali uwagę w swoich opracowaniach: M. Klecka, K. Liszcz, M. Komorowska, S.N. Mattson, T. Jadcak-Szumiło, P. Raczyński, A. Streissguth, K. Stratton i wielu nich autorów.

Większość badaczy dzieli powstałe zaburzenia na pierwotne i wtórne (A. Streissguth, T. Kellermann, F. Bookstein, H. Barr, P. O'Malley). Do pierwotnych można zaliczyć: trudności w funkcjach wykonawczych np. kłopoty z organizacją i planowaniem, trudności w przewidywaniu; problemy z pamięcią i pojęciami abstrakcyjnymi; niemożność generalizowania; kłopoty komunikacyjne i językowe, spowolniony rytm myślenia czy przetwarzania słuchowego; impulsywność (T. Jadcak-Szumiło, S. Rich, K. O'Malley, J. Hankin). Do wtórnych natomiast należą: problemy z nauką, depresja, zachowania samobójcze, skłonność do uzależnień, zależność od innych, kłopoty z prawem, ucieczki z domu czy bezrobocie (M. Klecka, A. Streissguth, K. Stratton, P. Raczyński). Właściwe zaplanowanie pracy z dzieckiem z FASD ma na celu pomoc w wychodzeniu z trudności, ograniczanie i eliminowanie zaburzeń wtórnych, utrudniających codzienne funkcjonowanie na różnych poziomach. Sukces w pracy z dzieckiem zależy w dużej mierze od wyczucia, empatii, doświadczenia, zaangażowania i konsekwencji działania rodzica, opiekuna, nauczyciela, wychowawcy. Oczywiście warunkowany będzie także znajomością odpowiednich dla dziecka strategii i zasad, jakie należy przestrzegać, metod i form pracy jakie można stosować. Należy zatem stwierdzić, że ten obszar tematyczny obejmuje prace o charakterze teoretyczno- metodycznym.

Monografia współautorska *Alkoholizm wśród młodzieży. Kompendium wiedzy dla pedagogów i pracowników socjalnych*, Wydawnictwo „scriptum”, Kraków 2014, s. 39-56 zawiera analizę teoretyczną dotyczącą Płodowego Zespołu Alkoholowego i koncentruje się na przedstawieniu najważniejszych informacji o jego specyfice. Przedstawiam w tekście mechanizmy powstawania FAS, historię badań, objawy pierwotne i wtórne zaburzeń, problematykę diagnozowania oraz podstawowe informacje na temat pracy z dzieckiem dotkniętym tym problemem. W kolejnym tekście *Dzieci wymagające specjalnej opieki zdrowotnej. Fetal Alkohole Syndrome (Zespół Alkoholowy Płodu) i Fetal Alcoholoe Effects*

(*Efekt Alkoholowy Płodu*), Fundacja Oświecenia Publicznego, Kraków 2004, pojawiają się ogólne informacje na temat opisywanego zespołu zaburzeń, jego specyfiki oraz uwagi dotyczące organizowania szeroko rozumianej opieki zdrowotnej, koncentrujące się na potrzebach dzieci w różnym wieku oraz działaniach, jakie należy podejmować w celu ograniczenia niepożądanych form zachowań i stworzeniu warunków do optymalnego rozwoju dziecka z FAS i FAE. Temu celowi podporządkowana jest także opracowana i zredagowana przeze mnie monografia *Alkoholowy Zespół Płodu. Teoria Diagnoza Praktyka*, Wydawnictwo WAM i Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej "Ignatianum", Kraków 2011 (rec. J. Mastalski, M. Gejdos), zawierająca 20 tekstów różnych autorów. Treści opracowania podzieliłem na pięć podstawowych kategorii: - tło społeczno-pedagogiczne, - teoretyczne aspekty FAS, - wiedza o FAS w badaniach, - diagnoza FAS oraz - praca z dzieckiem z FAS. W pierwszej części (zawierającej siedem artykułów) autorzy przedstawiają ogólne tło społeczno-pedagogiczne na jakim może dochodzić do pojawiania się zaburzeń związanych z prenatalną ekspozycją na alkohol. Mamy tu zatem prace przybliżające specyfikę i tło zachowań związanych ze spożywaniem alkoholu (T.W. Gierat, N. Pikuła, E. Szyszka, M. Savrnichova, S. Dvorska, M. Banach). Autorzy zwracają uwagę na uwarunkowania spożywania alkoholu, skalę, skutki i specyfikę spożywania przez kobiety. Druga część opracowania zawiera teoretyczne odniesienia do poalkoholowych zaburzeń funkcjonowania dziecka. Na tę część składają się trzy artykuły odnoszące się do rozwoju prenatalnego, skutków oddziaływania alkoholu na płód i funkcjonowania dziecka z nabytymi w okresie płodowym zaburzeniami (I. Kowalewski, J. Klimczak, B. Sarnacka). W części trzeciej zebrałem artykuły prezentujące wyniki badań dotyczące wiedzy o FAS (P. Hejnold, M. Domalik, M. Gomółka, M. Borowy, M. Adamek). Autorzy zamieszczonych tekstów poddali badaniom grupy młodzieży, studentów i nauczycieli z różnych środowisk. Wyniki ich badań nie napawają optymizmem i wskazują na znaczne braki wiedzy o zjawiskach i konsekwencjach spożywania alkoholu w czasie ciąży. W części czwartej (zawierającej dwa teksty) ujęte zostały problemy diagnostyczne syndromu poalkoholowego (M. Mrozowska, K. Frączek). Autorki wskazują na główne problemy z diagnozowaniem zjawiska oraz przybliżają założenia tzw. waszyngtońskiej koncepcji diagnostycznej i sposobu klasyfikowania stopnia zaburzeń u osób podanych prenatalnej ekspozycji na alkohol. Kolejna - piąta i zarazem ostatnia - część zawiera wskazania do pracy z dzieckiem z FAS w oparciu o trzy teksty metodyczne (B. Kaczmarska, M. Gawor, M. Banach). Jeden z nich to tekst mojego autorstwa (*Strategie, zasady i metody pracy z dzieckiem z FAS*). W artykule przybliżyłem podstawowe założenia jakie w pracy z dzieckiem należy wykorzystywać,

a do których zaliczam: ograniczenie stymulacji, zmniejszenie nadwrażliwości polisensorycznej, konsekwencję, stałość, polisensoryczność bodźców, motywację wewnętrzną i zaburzenia przywiązania. Zasady jakich należy przestrzegać w pracy to np. konkret, stałość, rutyna, prostota, szczególność, reguły czy nadzór. Wszystkie one dają szansę na osiągnięcie sukcesu w pracy z dzieckiem z FAS. Przybliżam trzy strategie i specyfikę pomocy edukacyjnej dla dziecka oraz możliwe do zastosowania metody związane z różnorodnymi zaburzeniami występującymi u dzieci chorych na Płodowy Zespół Alkoholowy. Do omówionej powyżej problematyki nawiązują kolejne teksty z tego obszaru. Można je podzielić na dwie podstawowe kategorie. Pierwsza porusza problemy związane z funkcjonowaniem dziecka chorego na Płodowy Zespół Alkoholowy, jego funkcjonowaniem w rodzinie, pieczy zastępczej czy jako osoby dorosłej. Druga natomiast ujmuje metodyczne aspekty pracy z dzieckiem z FASD w różnych środowiskach.

Badania (S. Streissguth, H. Barr, J., Kogan, F. Bookstein) prowadzone z udziałem młodzieży i dorosłych z FAS wykazują, że prawie jedna trzecia z nich nigdy nie mieszkała z matkami biologicznymi, tylko co dziesiąta osoba mieszkała z obojgiem rodziców biologicznych, a zaledwie kilka procent nadal mieszka z biologicznymi rodzicami lub jednym z nich. A zatem wiedza o problemach funkcjonalnych dziecka z FASD jest warunkiem podstawowym skuteczności oddziaływań opiekuńczo-wychowawczych w różnych środowiskach. Naprzeciw tym potrzebom wychodzą treści zawarte w artykułach: *Funkcjonowanie dziecka z FASD w środowisku rodzin zastępczych*, [w:] „Wychowanie Na Co Dzień”, Nr 6 (249), 2014, lista B, pkt 6; *Teoretyczne aspekty pracy z dzieckiem z FASD w rodzinie zastępczej*, [w:] „Ruch Pedagogiczny”, 2018, lista C, pkt 10 (współautorstwo z J. Matejek); *Funkcjonowanie rodziny z dzieckiem chorym na Alkoholowy Zespół Płodu*, [w:] *Rodzina podmiotem i kreatorem komunikacji społecznej*, N. Pikuła (red.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, Kraków 2010, ISBN 978-83-7438-256-4, s. 89-98; *Praca z dzieckiem z FASD w rodzinie*, [w:] *Pedagogika wobec problemów życia w społeczeństwie ryzyka. Diagnostyka-Terapia-Profilaktyka*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu, Dąbrowa Górnicza 2017, ISBN 978-83-65621-17-7, s. 69-86 (współautorstwo z J. Matejek); *Funkcjonowanie dziecka z Alkoholowym Zespołem Płodu*, [w:] *Sociální pedagogika v souvislostech globální krize*, Institut Mezioborových Studií, Brno, Czechy 2011, ISBN 978-80-87182-16-1, s. 25-31; *Funkcjonowanie dziecka z Alkoholowym Zespołem Płodu w zastępczym środowisku rodzinnym*, [w:] *Sociální pedagogika v kontextu životních etap člověka*, M. Bargel, jr., E. Janigová, E. Jarosz, M. Jůzl (red.), Institut Mezioborových Studií, Brno, Czechy 2013, ISBN 978-80-87182-43-7,

s. 97-109.

Badacze, zarówno amerykańscy jak i polscy, udokumentowali zaburzenia w budowie i strukturze mózgu wywołujące nieprawidłowości w przebiegu różnorodnych funkcji u dzieci z FAS. Korzystanie z możliwości technik obrazowania komputerowego (A. Urbanik, P. Kosiński, S. Astley, A. Brooks, K. Kerns) wykazało, że prenatalna ekspozycja na działanie alkoholu wpływa na wielkość kory mózgowej, mózdzku, ciała modzelowatego czy hipokampu. W związku z tym, że alkohol spożywany przez kobietę w ciąży wpływa na tak wiele istotnych obszarów mózgu, dzieci z FAS charakteryzują się występowaniem u nich różnorodnych zaburzeń. Obszary, w których występują trudności to np. sfera: inteligencji, pamięci, rozwiązywania problemów, koncentrowania uwagi i koordynacji ruchowej. Osoby z syndromem FAS borykają się z różnymi problemami natury fizycznej, psychicznej oraz społecznej. Duża rozbieżność pomiędzy dojrzałością w tych trzech sferach sprawia, że osoby te mają trudności z prawidłowym funkcjonowaniem w środowisku. Na swej drodze stykają się z różnymi problemami, spośród których najpoważniejszym wydaje się być niezrozumienie ze strony otoczenia. Osoby z FASD postrzegane są jako niezorganizowane, niesystematyczne, leniwe czy nieodpowiedzialne. Negatywne skutki picia alkoholu w czasie ciąży wywołujące zaburzenia o różnym charakterze specyficzne dla Alkoholowego Zespołu Płodu to:

- zaburzenia somatyczne takie jak:
 - ✓ niska waga urodzeniowa, niski wzrost, mała głowa,
 - ✓ cechy dysmorficzne twarzy, wśród których do najbardziej charakterystycznych należy brak philtrum czyli rynienki podnosowej oraz ścięczenie górnej wargi,
 - ✓ inne zniekształcenia np.: zdeformowane uszy, niedorozwój płytki paznokci u rąk i nóg, krótka szyja, deformacje kości i stawów,
- psychiczne i umysłowe wynikające z uszkodzenia mózgu:
 - ✓ objawy związane z funkcjonowaniem ośrodkowego układu nerwowego np. nadpobudliwość, nadwrażliwość na dotyk i dźwięk, zaburzenia snu, skłonności depresyjne, trudności z samokontrolą,
 - ✓ trudności w uczeniu się, deficyt uwagi, problemy z zapamiętywaniem, trudności z myśleniem abstrakcyjnym, opóźnienie mowy,
- inne nieprawidłowości:
 - ✓ - problemy z adaptacją społeczną, przyswajaniem norm i wartości,
 - ✓ - zaburzenia rozwoju seksualnego,
 - ✓ - problemy z prawem.

Wszystkie prezentowane w tej części opracowania przybliżają i pozwalają zrozumieć specyfikę zaburzeń wpływającą na mechanizmy funkcjonowania dziecka z FASD. Ważnym elementem pojawiającym się w powyższych tekstach są kwestie związane z założeniami i sposobami pracy z dzieckiem z FASD.

Ten wątek w szerszym wymiarze pojawia się w ściśle metodycznych opracowaniach i stanowi drugą kategorię pojawiającą się w tym obszarze. Przedstawiam tu łącznie siedem pozycji. Należą do nich: *FASD - Aspekty metodyczno-wychowawcze*, [w:] *Współczesne wyzwania – wokół interesariuszy pomocy społecznej*, J. Matejek, E. Zdebska (red.), Wydawnictwo „scriptum”, Kraków 2016, ISBN 978-83-65432-37-7, s.111-126 (współautorstwo z W. Kogut); *FAS jako czynnik wykluczenia społecznego osób dorosłych*, [w:] *Oświata dorosłych wobec jednostek i grup de-faworyzowanych – ku społecznej spójności*, Z. Szarota (red.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012, ISBN 978-83-7271-723-8, s.126-138; *Problemy szkolne dziecka z FAS*, [w:] *Dziecko i rodzina*, J. Matejek, R. Spyrka-Chlipała (red.), Koło Kwadratu, Kraków 2013, ISBN 978-83-64342-00-4, s. 136-148; *Goods start method when working with an FAS child in elementary school*, [w:] *Acta et Commentationes. Štiintę ale Educačiei. Revista Štiintificia Nr. 1(10)*, Kiszyniów 2017, ISSN 1857-0623 Tip C; *Sposoby postępowania z dziećmi z Alkoholowym Zespołem Płodowym*, [w:] *Socialni pedagogika ve stredni Evrope. Inovace z nove trendy*, Institut mezioborovych studi, Brno, Czechy 2010, ISBN 978-80-87128-15-4, s. 545-551; *Strategie, zasady i metody pracy z dzieckiem z FAS*, [w:] *Alkoholowy Zespół Płodowy. Teoria, diagnoza, praktyka*, red. M. Banach, Wydawnictwo WAM, Kraków 2011, ISBN 978-83-7505-851-2 (WAM), ISBN 978-83-7614-070-4 (Ignatianum), s. 297-326; *Pracownik socjalny wobec problemów rodziny wychowującej dziecko z alkoholowym zespołem płodu*, [w:] *Ako Najst zmysel života v socialnej praci s rizikovnymi skupinami*, E. Žiakova (red.), Katedra socialnej prace Filozofickej fakulty UPJS Kosice, Koszyce, Słowacja 2014, ISBN 978-80-8152-140-9 s. 288-309.

Analizując specyfikę pracy z dzieckiem z FASD należy zwrócić uwagę na szereg problemów, z jakimi spotyka się rodzic czy opiekun. Po pierwsze powinno się skoncentrować na zaburzeniach zachowania, które najczęściej objawiają się w postaci nadaktywności, ogólnego pobudzenia, nieustępliwości, pasywności, wybuchowości, impulsywności, rozdrażnienia, problemami ze snem, złośliwością, nadwrażliwością na dotyk oraz dźwięki, trudnościami z adaptacją, problemami z organizacją, niską samooceną, trudnościami z samokontrolą, łatwym popadaniem w depresję, problemami z absencją, kłopotami ze sferą

seksualną. Po drugie można także mówić o zaburzeniach możliwości poznawczych, czyli w zakresie koordynacji wzrokowo-ruchowej, zdolności rozróżniania kształtów, rozumienia pojęć abstrakcyjnych, procesu uczenia się, koncentracji uwagi, elastyczności w rozwiązywaniu problemów oraz zaburzeniach w sprawnym przyjmowaniu i przetwarzaniu informacji. Typowym problemem z jakim spotykamy się u osób z FASD jest brak skupienia i koncentracji, który często bywa nieprawidłowo diagnozowany jako zespół deficytu uwagi z nadpobudliwością ruchową. Pojawia się upośledzenie w zakresie myślenia abstrakcyjnego. Dzieci z prenatalnym spektrum zaburzeń mają problemy ze zrozumieniem takich pojęć jak: czas, pieniądz, miłość, radość itp. Nie potrafią rozwiązać swoich problemów, często wracają do rozwiązań, które nie przyniosły oczekiwanych skutków, nie są w stanie uczyć się na błędach, nie wyciągają wniosków, więc wielokrotnie popełniają te same, nie potrafią się zorganizować i planować swojej i innych przyszłości. Mają problemy w relacjach interpersonalnych. Są ufne, łatwowierne, można by rzec - naiwne. Konsekwencją tego jest częste ich wykorzystywanie przez innych ludzi, z wykorzystywaniem seksualnym włącznie. Dzieje się tak dlatego, że nie umieją właściwie odczytywać uczuć oraz emocji innych ludzi, brak im dystansu. Nie są w stanie odczytać podtekstów, które ukryte są w mimice, gestach oraz słowach. Są to osoby społecznie i emocjonalnie niedojrzałe. Bardzo poważnym problemem wynikającym z Alkoholowego Zespołu Płodu są zaburzenia socjalizacji czyli nabywania umiejętności społecznych przez dziecko. Ma ono kłopoty z nawiązaniem przyjaźni i znajomości odpowiednich do jego wieku, przejawianiu umiejętności zabawy adekwatnych do wieku i sytuacji. Nie umie zaangażować się we współpracę na poziomie odpowiednim do wieku i zgodnie ze zdolnościami kognitywnymi, ma też problemy z efektywnym właściwym rozwiązywaniem sytuacji konfliktowych, czy podejmowaniem decyzji. Stąd często pojawiają się błędy w interpretacji zachowania dziecka. Najczęściej polegają one na tym, iż przypisujemy mu złe wychowanie, zarzucamy nieumiejętność przywiązania się do innych, infantyizm, powolność. Denerwuje nas jego szukanie zainteresowania u innych, czy też różne zaburzenia zachowania najczęściej określane jako socjopatologia. Zachowania tych osób są zazwyczaj nieadekwatne do ich wieku.

W kontekście pojawiania się tych wszystkich zaburzeń warto znać podstawowe strategie, zasady, metody i formy pracy z dzieckiem. Ich znajomość pozwoli na w miarę skuteczne rozwiązywanie problemów dzieci oraz ich rodziców i opiekunów.

Główne strategie pracy z dziećmi i młodzieżą z FASD powinny uwzględniać: jasny, konkretny, prosty język, poparty wskazówkami wizualnymi; spójność komunikatów z nagrodami i stosowanymi procedurami; przygotowanie wskazówek i zasad; wdrażanie

i trzymanie się rutynowych działań; zapewnienie struktury i stałego nadzoru; wykorzystanie prostych technik nauczania, które wyzwalają koncentrację dziecka i bazują na jego mocnych stronach uwzględniających interes wieku rozwojowego.

Warto zwrócić uwagę na najczęściej pojawiające się osiem zasad, które – z jednej strony - mają ułatwić pracę osobom zajmującym się dzieckiem, a z drugiej - pomóc w lepszym funkcjonowaniu dziecka. Te zasady określa osiem pojęć: - konkret; - stałość; - powtarzanie; - rutyna; - prostota; - szczegółowość; - zasady; - nadzór. Przestrzeganie tych reguł przez rodziców i opiekunów pozwoli na lepsze funkcjonowanie dziecka i rodziny. Bliskie, pozytywne, wspierające relacje, zwłaszcza z rodzicami i opiekunami, są kluczowe zarówno dla przetrwania fizycznego jak i do zdrowego, prawidłowego i zarazem pełnego rozwoju społeczno-emocjonalnego. Prawidłowe relacje są sposobem dzieci na poznanie świata i swojego miejsca w nim, a w rodzinie zapewniają niezbędny komfort, ochronę, zachęcają, a jednocześnie chronią przed sytuacjami stresującymi, które pojawiają się w życiu każdego dziecka.

Całość rozważań w pierwszym obszarze zamykam monografią współautorską *W trosce o zdrowie dziecka i Twoje. Płodowy Zespół Alkoholowy (FAS) – kompendium wiedzy*, Wydawnictwo „scriptum”, Kraków 2016 ISBN 978-83-64028-95-3 (rec. A. Fidelus, J. Łukasik), która może być swoistym podsumowaniem tego obszaru tematycznego. W książce składającej się z sześciu rozdziałów zawarliśmy treści wyznaczające najważniejsze aspekty dotyczące problematyki poalkoholowych zaburzeń płodu. Z uwagi na fakt, że zdecydowanie największa liczba dzieci cierpiących na FAS funkcjonuje w rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej, książkę otwieramy teoretyczną analizą tego obszaru opieki. W kolejnym przybliżamy specyfikę spożywania alkoholu w Polsce. W następnych dwóch rozdziałach skoncentrowaliśmy się na przybliżeniu treści związanych z wpływem alkoholu na płód, terminologią, obrazem klinicznym związanym z FASD. W czwartym zawarliśmy charakterystykę uszkodzeń ośrodkowego układu nerwowego związanych z prenatalną ekspozycją na alkohol i różnorodnymi zaburzeniami wpływającymi na funkcjonowanie dziecka. W piątym rozdziale przybliżamy metodyczne aspekty pracy w różnych środowiskach. Natomiast ostatni rozdział zawiera informacje o dostępnych sposobach monitorowania spożywania alkoholu przez kobiety w ciąży, odwołując się do popularnych testów np. Test Baltimorski oraz zaawansowanych analiz chemicznych po rezonans magnetyczny i emisję pozytronową mózgu płodu.

Drugi obszar omawianego cyklu dotyczący profilaktyki FASD obejmuje:

Monografie autorskie:

1/ Banach M., Matejek J., *W trosce o zdrowie dziecka i twoje. Spektrum Poalkoholowych zaburzeń łodu. Profilaktyka*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Karków 2019, ISBN 978-83-8084-304-2 (rec. M. Janas-Kozik, J. Kirenko).

Rozprawy naukowe w recenzowanych pracach zwartych:

1/ Banach M., *Profilaktyka Alkoholowego Zespołu Płodu*, [w:] *Sociální pedagogika ve službě člověku a společnosti*, S. Neslušanová, I. Emmerová, E. Jarosz (red.), Institut mezioborových studií, Brno 2014, ISBN 978-80-88010-01-2, s. 93-105

2/ Banach M., *Profilaktyka Alkoholowego Zespołu Płodu w szkole*, [w:] *Dilemata sociální pedagogiky v postmoderním světě*, Miroslav Bargel, jr., Emília Janigová, Ewa Jarosz (red.), Institut mezioborových studií, Brno, Czechy, 2012, ISBN 978-80-87182-27-7, s.479-493

Profilaktyka to bardzo ważne zadanie w kontekście rozpowszechniania się niepożądanych skutków prenatalnej ekspozycji na alkohol. Z uwagi na fakt, że spożywanie alkoholu jest głęboko osadzone w różnych wzorcach picia, uwarunkowanych kulturowo i społecznie, konieczne jest współdziałanie w ramach różnych dyscyplin naukowych w celu zapobiegania temu zjawisku. Współpraca musi koncentrować się na działaniach realizowanych w różnych środowiskach. Profilaktyka FASD powinna wejść do kanonu treści związanych z szeroko rozumianą profilaktyką uzależnień, a w szczególności uzależnienia od alkoholu. Ważne, aby była realizowana na każdym poziomie i adresowana praktycznie do wszystkich: od szeroko rozumianego społeczeństwa, po kobiety alkoholiczki. Powinna być elementem szkolnych programów profilaktycznych, a już na pewno na poziomie szkół ponadpodstawowych. Dobrze by było, aby działania profilaktyczne inicjowały także środowiska medyczne czy wsparcia i pomocy społecznej. Niestety w polskiej rzeczywistości programy profilaktyczne tzw. pierwszego stopnia, a więc adresowane do środowiska szkolnego czy społecznego, rzadko zawierają w swoich treściach kwestie związane z zaburzeniami poalkoholowymi płodu. Jeszcze rzadziej pojawiają się u nas programy profilaktyczne drugiego i trzeciego stopnia, które by tą tematykę ujmowały. Uniwersalna i nowoczesna interwencja profilaktyczna powinna dążyć do stanu, w którym wszyscy członkowie społeczeństwa rozumieją, że spożywanie alkoholu może mieć niebezpieczne konsekwencje, szczególnie jeżeli jest on spożywany przez kobietę w czasie ciąży (Z. Gaś, M. Dziewiecki, J. Mellibruda, B. Woronowicz). Stąd podstawowe przesłanie profilaktyki, które zachęca do abstynencji przed poczęciem i przez cały okres ciąży jako najbezpieczniejszej alternatywy. Jedną z podstawowych uniwersalnych strategii zapobiegania jest edukacja publiczna. Można ją realizować poprzez kampanie społeczne, ale wydaje się, że stosunkowo najlepszym rozwiązaniem będzie upowszechnianie niezbędnych informacji

przez system opieki zdrowotnej. To lekarze rodzinni, pierwszego kontaktu czy ginekolodzy maja możliwość udzielania ogólnych informacji o zagrożeniach związanych z picem alkoholu w ciąży. Ważną rolę mogą odgrywać pracownicy socjalni, a w szczególności asystenci rodziny, nauczyciele i wychowawcy, pedagodzy i psychologzy pracujący w szkołach i instytucjach pieczy zastępczej. Niezbędne jest ich właściwe przygotowanie do takich działań. Tak pojęta profilaktyka, powinna przebiegać równocześnie w wielu środowiskach, w których żyje i rozwija się młody człowiek. Najważniejsze z nich to: rodzina, szkoła, społeczność lokalna, globalne środowisko kulturowo-społeczne (J. Mellibruda, Z. Gaś, M. Dziewiecki, J. Hankin).

Zagadnienie picia alkoholu przez kobiety w czasie ciąży jest złożone i obejmuje szeroki zakres problemów, poczynając od negatywnego wpływu na zdrowie – zarówno psychiczne jak i fizyczne, emocjonalne i duchowe samopoczucie – po fakt, że alkohol spożywany w czasie ciąży jest jedną z głównych przyczyn dysfunkcji noworodków, a także ich opóźnień rozwojowych. Dzieci matek spożywających w ciąży alkohol często przychodzą na świat z Zespołem Alkoholowym Płodu lub z jego objawami. Dlatego tak ważne jest, aby zwiększyć świadomość Polaków - a szczególnie Polek - na temat FAS. Kobiety spożywające alkohol podczas ciąży winny wiedzieć, iż krzywdzą swoje dzieci. Alkohol, który krąży w organizmie matki, przedostaje się przez łożysko do organizmu dziecka, uszkadzając różne narządy, głównie mózg, zaburza liczne procesy neurochemiczne i biochemiczne prowadząc do większych uszkodzeń embrionu i płodu niż jakakolwiek inna substancja psychoaktywna. Dlatego jakiegokolwiek możliwości działań profilaktycznych w tym zakresie powinny być wykorzystane.

W swoich opracowaniach *Profilaktyka Alkoholowego Zespołu Płodu* oraz *Profilaktyka Alkoholowego Zespołu Płodu w szkole*, prezentuję szerokie tło społeczne związane z uwarunkowaniami powstawania Płodowego Zespołu Alkoholowego oraz opisuję ogólne założenia działań profilaktycznych. Ważną częścią obu opracowań jest prezentacja wyników badań prowadzonych w latach 2010 i 2012 z wykorzystaniem procedury pretest/posttest bez grupy kontrolnej. Celem badań było określenie poziomu wiedzy uczniów na tematy związane z FAS. Przyjęto założenie, że wiedza ta pozostaje na stosunkowo niewielkim poziomie i że jej przyrost będzie znaczący po przeprowadzeniu stosownych zajęć profilaktycznych. To co najważniejsze, to konstatacja faktu, że założenia w stu procentach się potwierdziły i wiedza młodzieży w znaczącym stopniu przyrosła. Fakt ten potwierdza słuszność i zarazem konieczność, przyjętych działań. Wydaje się oczywistym, że treści związane ze spożywaniem alkoholu przez kobiety w ciąży powinny być uwzględniane

w planowaniu zagadnień, jakie są realizowane w ramach zajęć edukacji zdrowotnej, będących integralną częścią przedmiotu wychowanie fizyczne czy w ramach lekcji wychowawczych. Na pewnym etapie życia większość dzisiejszej młodzieży zostanie rodzicami. Aby budować ich odpowiedzialną postawę za siebie i dziecko, warto inwestować w działania profilaktyczne, które przyniosą optymalne dla rodziny i dziecka efekty. W powyższym kontekście działania takie mają wymiar perspektywiczny.

Płodowy Zespół Alkoholowy jest chorobą, której można w 100 procentach zapobiec. Wystarczy tylko aby kobieta powstrzymała się od spożywania alkoholu w okresie ciąży. Nie wiemy jakie jest krytyczne stężenie alkoholu decydujące o powstaniu FAS, dlatego przyjmuje się, że każde jest niebezpieczne. Natomiast same skutki spożywania zależne są od wielu czynników (M. Klecka, K. Liszcz, M. Komorowska, A. Streissguth, T. Battaglia, H. Barr, J. Kogan, F. Bookstein, T. Jernigan, S. Mattson, E. Riley, J. Pietrzyk), wśród których można wyróżnić następujące:

- wielkość dawki spożywanego alkoholu – im większa dawka, tym większe straty zdrowotne;
- częstotliwość picia;
- okres ciąży - w pierwszym trymestrze alkohol zaburza organogenezę, w kolejnych funkcjonowanie układów organizmu;
- czynniki genetyczne;
- wiek i stan zdrowia matki;
- inne uzależnienia i nawyki;
- styl życia kobiety.

Dlatego stosunkowo najłatwiejszym i najtańszym zabiegiem jest uwzględnianie ich, w celu zapobieganiu tym niekorzystnym zjawiskom.

Podobne przesłanie niesie ze sobą książka *W trosce o zdrowie dziecka i twoje. Spektrum Poalkoholowych zaburzeń płodu. Profilaktyka*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Karków 2019, ISBN 978-83-8084-304-2 (rec. M. Janas-Kozik, J. Kirenko) - będąca podsumowaniem tego obszaru teoretyczno-badawczego.

Wraz ze współautorką zawarliśmy w niej wszystkie niezbędne informacje pozwalające na opracowanie programów profilaktycznych uwzględniających treści związane ze spektrum zaburzeń występujących u dzieci, których matki w czasie ciąży spożywały alkohol. Na monografię składają się trzy części. Pierwsza koncentruje się na teoretycznych aspektach FASD, w tym zaburzeniach społecznego funkcjonowania jednostki, zachowaniach ryzykownych i ich przejawach. Dodatkowo zaprezentowano w niej treści związane

z rozwojem prenatalnym i postnatalnym dziecka, spektrum poalkoholowych zaburzeń płodu oraz problemy dzieci z FASD w rodzinach i sposoby ich zapobiegania. Druga część zawiera opracowanie i interpretację zebranego materiału badawczego, ilustrującego - podobnie jak w powyższych artykułach - efekty działań profilaktycznych, zrealizowanych wśród uczniów małopolskich szkół ponadgimnazjalnych a dotyczących wiedzy o mechanizmach powstawania i problemach dzieci z FASD. W części trzeciej przybliżyliśmy założenia teoretyczne działań prewencyjnych, określając czym jest profilaktyka, przedstawiając koncepcje różnorodnych działań zapobiegawczych. Opisaliśmy specyfikę profilaktyki uzależnień i aktualny stan wiedzy oraz działań związanych z profilaktyką FASD. W pracy pojawia się także prezentacja o Płodowym Zespole Alkoholowym z opisem, na której można się wzorować i wykorzystać w działaniach profilaktycznych.

Trzeci obszar tematyczny dotyczy wiedzy o zagrożeniach płynących z faktu spożywania alkoholu przez kobiety w ciąży. Składają się na niego następujące pozycje:

Monografie autorskie:

1/ Banach M., *Ewolucja wiedzy studentów i młodzieży na temat Płodowego Zespołu Alkoholowego*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2019, ISBN 978-83-8084-304-2 (rec. A. Fidelus i A. Walulik)

Artykuły w recenzowanych czasopismach z listy MNiSW:

1/ Banach M, Matejek J., *Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych o Spektrum Poalkoholowych Uszkodzeń Płodu (FASD)*, [w:] „Wychowanie w Rodzinie”, Tom XVI, 2/2017, ISSN 2082-9019, lista B, s. 173-190, 10 pkt.

Artykuły w czasopismach zagranicznych:

1/ Banach M., Matejek J., *Knowledge regarding fetal alcohol syndrome (FASD) spectrum in various environments*, [w:] Comparative studies, Acta et Commentationes. Stinte ale Educatei. Revista Stiintificia nr 2(11), Kiszyniów 2017, ISSN 1857-0623 Tip C.

Artykuły naukowe w recenzowanych pracach zwartych:

1/ Banach M., *Specyfika picia alkoholu przez kobiety w Polsce*, [w:] *Alkoholowy Zespół Płodu, Teoria, Diagnoza, Praktyka*, Wyższa Szkoła Pedagogiczno-Filozoficzna „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM, Kraków 2011, ISBN 978-83-7505-851-2 (WAM) ISBN 978-83-7614-070-4 (Ignatianum), s. 103-132,

2/ Banach M., *Zagrożenia związane ze spożywaniem alkoholu w świadomości studentów krakowskich uczelni*, [w:] *Wielowymiarowość trudności współczesnego człowieka*, M. Banach, D. Bon., J. Daszkiewicz (red.), Ośrodek Wydawniczo-Poligraficzny SIM, Warszawa 2014, ISBN 978-83-64157-17-2, s. 101-116

3/ M. Banach, I. Kowalewski, *Knowledge of teachers and young people's about Fetal Alcohol Syndrome*, [w:] *Wokół człowieka w aspekcie psychosomatyki*, T. 2, I. Kowalewski, R. Abramciów (red.) Wydawnictwo „scriptum”, Kraków 2015, ISBN 978-83-65432-03-2, s. 261-278,

4/ Banach M., *Wiedza na temat FAS wśród nauczycieli małopolskich przedszkoli i szkół podstawowych*, [w:] *Sociální pedagogika ve světle společenského, institucionálního a individuálního ohrožení*, S. Neslušanová, M. Niklová, E. Jarosz (red.), Institut mezioborových studií, Brno, Czechy 2015 ISBN 978-80-88010-04-3, s. 621-631

Z uwagi na szerokie zmiany społeczno–obyczajowe zachodzące w polskim społeczeństwie, nie można pomijać w badaniach ciągle aktualnego faktu, jakim jest kwestia spożywania alkoholu. To stały problem społeczny, dotyczący swoimi negatywnymi skutkami znaczną część społeczeństwa, nie tylko z uwagi na chorobę alkoholową, ale przede wszystkim proces współzależnienia. Jest to zjawisko pojawiające się wśród osób mających przez wiele lat kontakt z osobami uzależnionymi, a polegające na utrwalonych nieprawidłowych wzorach funkcjonowania i reagowania, jakie wtedy się rozwijają. To także znaczny problemem w kontekście pieczy zastępczej, do której trafia coraz większa liczba dzieci z uwagi na alkoholizm rodziców. Dzieci te często cierpią na chorobę zdiagnozowaną w międzynarodowej klasyfikacji chorób i problemów psychicznych ICD-10 jako Płodowy Zespół Alkoholowy (FAS) oznaczoną numerem Q.86.0. FAS to zespół wad wrodzonych, somatycznych oraz neurologicznych. Wady te obejmują specyficzny wygląd twarzy, zaburzenia wzrostu oraz dysfunkcje mózgu. FAS, będąc jednostką chorobową, jest poddane diagnozie klinicznej. Dane PARPA mówią, że z FAS rodzi się około 1000 dzieci na 100 tys. urodzeń. W praktyce klinicznej diagnozuje się także Niepełny Płodowy Zespół Alkoholowy (pFAS), Związane z Alkoholem Wady Wrodzone (ARBD) oraz Poalkoholowe Zaburzenia Układu Nerwowego (ARND). Wszystkie te kategorie włącznie z FAS określa się mianem Spektrum Poalkoholowych Zaburzeń Płodu (FASD). Zaburzenia te łącznie obejmują ponad dziesięciokrotnie więcej dzieci niż podaje się w oficjalnych statystykach dotyczących zachorowań na FAS. Bezpośrednią przyczyną występowania tej choroby jest fakt spożywania alkoholu przez kobiety w okresie ciąży. Nie ma znaczenia częstotliwość i ilość wypijanego alkoholu. Przyjmuje się, że praktycznie jakakolwiek ilość wypitego alkoholu może wywołać w organizmie dziecka te niepożądane zmiany, prowadząc w konsekwencji do zaburzeń funkcjonowania praktycznie na wszystkich poziomach.

Dlatego od kilkunastu lat prowadzę systematyczne badania dotyczące z jednej strony skali spożywania alkoholu w różnych grupach młodzieży i studentów, z drugiej wiedzy

na temat konsekwencji takiego zachowania. Efekty tych badań zamieściłem w pozycjach wymienionych powyżej, czyli: 1 monografii autorskiej, 2 artykułach zamieszczonych w czasopiśmie i 4 artykułach w drukach zwartych.

W najnowszej pracy monograficznej *Ewolucja wiedzy studentów i młodzieży na temat Płodowego Zespołu Alkoholowego*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2019, ISBN 978-83-8095-657-5 s.190 (rec. A. Fidelus, A. Walulik) zamieściłem wyniki badań z działań badawczych prowadzonych w różnych środowiskach młodzieży i studentów w latach 2005-2018. Były to badania studentów krakowskich uczelni z lat 2005-2007, które zestawiam z badaniami studentów z lat 2008-2010 i 2016-2018 oraz badania młodzieży ponadgimnazjalnej, prowadzonymi w czteroletnich odstępach czasowych, czyli w 2008, 2012 i 2016 roku.

Pytania pojawiające się w analizowanej monografii odnosiły się do problematyki zagrożeń związanych z piciem alkoholu przez młodzież i kobiety, w tym kobiety w ciąży. Można stwierdzić, iż skala tych zagrożeń jest bardzo duża. Zarówno młodzież jak i kobiety spożywają alkohol często i w sporych ilościach. Przy tym bardzo często nie zdają sobie sprawy z zagrożeń związanych z tym faktem. W znacznej części niestety odnosi się to do młodych kobiet, które często piją alkohol będąc w ciąży. Najczęściej robią to nieświadome swojego stanu, czasami z nawyku, czasem ulegając sugestii osób znaczących bądź najbliższych. Robią to, pomimo powszechnie występującej i deklarowanej przez respondentki świadomości, że spożywanie alkoholu w czasie ciąży może spowodować poronienie, zaburzyć prawidłowy rozwój płodu, spowodować nieodwracalne jego zmiany. Nie ma przy tym znaczenia fakt wykształcenia, zamożności czy miejsca zamieszkania kobiety. Kolejna kwestia, jaka wynika z przeprowadzonych badań, to fakt występowania społecznego przyzwolenia na spożywanie alkoholu przez kobiety i przyszłe matki. Ludzie uważają, że lepiej się nie wtrącać w cudze życie i nie interweniować widząc pojawiający się problem.

Niezmiernie ważną rzeczą jest ogólna wiedza na temat spektrum poalkoholowych zaburzeń płodu i funkcjonowania dziecka obciążonego tym problemem. Niestety wyniki prezentowanych badań wskazują na stosunkowo niski poziom wiedzy respondentów na ten temat, praktycznie we wszystkich grupach badawczych, niezależnie od roku, w którym prowadzone były badania. Studenci często mylą objawy FAS z innymi przypadłościami ludzkiego organizmu. Wynika to z braku wiedzy o mechanizmach wywołujących Płodowy Zespół Alkoholowy. Nie potrafią odróżnić wielu pojedynczych objawów i zsyntetyzować posiadanej, niespójnej wiedzy na ten temat. Podobnie przedstawia się wiedza uczniów szkół ponadgimnazjalnych. I chociaż budujący jest fakt, że wiele osób orientuje się w omawianej

problematyce, to jednak ciągle jest to zdecydowanie za mała liczba. Wiedza respondentów ma z reguły charakter potoczny, nieusystematyzowany, jest powierzchowna i nic nie wnosi do praktyki życia codziennego. Znaczna część respondentów w obu badanych grupach nie dopuszcza do siebie myśli, że przypadek FAS mógłby zdarzyć się w normalnie, dobrze funkcjonującej rodzinie. Musimy jednak mieć świadomość, że występowanie tego typu zespołu zaburzeń, nie jest sprawą dotyczącą tylko patologicznych, borykających się z problemem alkoholowym rodzin. Ważnym jest - co powinno być powszechną wiedzą - że nie istnieje bezpieczna dawka alkoholu, jaką może spożyć kobieta w ciąży. A zatem konieczne jest przestrzeganie abstynencji w tym szczególnym dla kobiety i jej dziecka okresie. Zdecydowana większość respondentów jest świadoma braków swojej wiedzy na temat poruszanego problemu i chce poszerzyć swoje wiadomości.

Kolejny niepokojący wniosek płynący z przedstawionych badań związany jest z obecnością omawianej problematyki w przestrzeni społecznej i naukowej. To, co zaskakuje to fakt, że pomimo upływu dwudziestu lat prowadzenia badań nad problematyką FASD, następuje bardzo mały przyrost wiedzy dotyczącej tego niepożądanego społecznie zjawiska. Nie pomogła w tym aspekcie ogólnopolska kampania społeczna „Cięża bez Alkoholu” zrealizowana przez PARPA, ani coroczne obchody „Światowego Dnia FAS” zapoczątkowane w Łędzinach i mające miejsce 9 września każdego roku także w wielu innych miejscowościach w naszym kraju.

Z drugiej strony badania poświęcone temu zagadnieniu stopniowo zataczają coraz szersze kręgi. Pojawia się duża liczba pozycji dotyczących różnych aspektów Płodowego Zespołu Alkoholowego. Są to analizy z badań prowadzonych na gruncie różnych dyscyplin naukowych. W czasopiśmie naukowych pojawia się coraz więcej ciekawych artykułów, które traktują wprost o FAS i takie, które pozwalają spojrzeć na to zjawisko z szerszej perspektywy. Można z nich uzyskać odpowiedź na nurtujące pytania z obszaru wpływu alkoholu na rozwijający się płód, epidemiologii czy wreszcie metod monitorowania picia alkoholu, pracy z dzieckiem z FASD czy prewencji tego niepożądanego zjawiska. Warto w tym miejscu wspomnieć pionierskie opracowania Małgorzaty Kleckiej (np. *FAS-cynujące dzieci*, Wydawnictwo św. Stanisława BM, Kraków 2007 oraz szereg artykułów i innych opracowań) czy Krzysztofa Liszcza (*Jak być nauczycielem dziecka z FAS*, Fundacja „Daj Szansę”, Toruń 2006; *Jak być opiekunem dziecka z FAS*, Fundacja „Daj Szansę”, Toruń 2005 i inne) opisujące teoretyczne podstawy mechanizmów powstawania FASD i podstawowe sposoby pracy z zaburzonymi dziećmi.

W ten nurt badawczy wpisują się także moje kolejne pozycje przedstawione w tym

obszarze. Koncentruję się w nich na przedstawieniu zagadnień związanych ze specyfiką spożywania alkoholu przez kobiety w ciąży oraz jego wpływem na życie i zdrowie potomstwa. Należy do nich tekst *Specyfika picia alkoholu przez kobiety w Polsce*, [w:] *Alkoholowy Zespół Płodny. Teoria, diagnoza, praktyka*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2011, s.103-132. Opisuję w nim treści związane z pojęciem alkohol i jego działaniem na organizm człowieka. Przybliżam przedstawiany w literaturze przedmiotu kobiecy styl picia tj. jego uwarunkowania, przejawy i skutki, zwracając w szczególności uwagę na spustoszenia jakie czyni w organizmie kobiety i problemy, jakie z tym faktem się łączą. Przedstawiam skalę tego zjawiska na świecie i w Polsce, odwołując się do materiałów kanadyjskich, danych Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz badań polskich naukowców (W. Szychta, T. Skoczylas, T. Laudański, K. Niemiec, P. Raczyński). Ważną częścią artykułu jest prezentacja wyników moich badań prowadzonych w grupach studentów i kobiet w ciąży– pacjentek przychodni lekarskich. Wyniki jakie jawią się po analizie zebranego materiału są zdecydowanie negatywne. Nie dość, że kobiety poświadczają spożywanie alkoholu, to także deklarują fakt jego spożywania w czasie ciąży. Większość z nich nie ma adekwatnej do problemu wiedzy o mechanizmach pojawiania się FAS czy jego skutkach w odniesieniu do dziecka. W kontekście przedstawionych w artykule wyników badań nasuwa się podstawowy wniosek, jakim jest stwierdzenie konieczności uświadamiania społeczeństwa o niebezpieczeństwach związanych z prenatalną ekspozycją na alkohol.

Kolejny artykuł wpisujący się w tą tematykę to *Zagrożenia związane ze spożywaniem alkoholu w świadomości studentów krakowskich uczelni*, [w:] *Wielowymiarowość trudności współczesnego człowieka*, M. Banach, D. Bonk, J. Daszkiewicz (red.), Ośrodek Wydawniczo-Poligraficzny SIM, Warszawa 2014 s. 101-116, w którym przybliżam wyniki badań prowadzonych wśród studentów, dotyczące podstawowej wiedzy o mechanizmach powstawania i skutkach prenatalnej ekspozycji na alkohol. W artykule zwracam uwagę na fakt powszechności spożywania alkoholu w grupie respondentów oraz stosunkowo niskiej wiedzy o konsekwencjach jego spożywania w czasie ciąży. Płynie z tego materiału przesłanie związane z koniecznością upowszechniania wiedzy o FAS w różnych środowiskach.

Odmianą specyfikę ma kolejny tekst *Wiedza na temat FAS wśród nauczycieli małopolskich przedszkoli i szkół podstawowych*, [w:] *Sociální pedagogika ve světle společenského, institucionálního a individuálního ohrožení*, S. Neslušanová, M. Niklová, E. Jarosz (red.), Institut mezioborových studií, Brno 2015, s. 621-631, w którym koncentruję się na przedstawieniu wyników badań dotyczących wiedzy nauczycieli, a zatem grupy osób, która z racji pracy zawodowej najczęściej jako pierwsza doświadcza problemów dzieci z FAS.

Brak elementarnej wiedzy o zaburzeniach, jakie pojawiają się w kontekście tej choroby u dzieci, może w efekcie prowadzić do niewłaściwych interpretacji zachowania uczniów, ich możliwości intelektualnych, społecznych i innych wynikających z norm rozwojowych określonych kategorii wiekowych. Dzieci te mając problemy z pamięcią, organizowaniem pracy, kontaktami społecznymi, nadrucliwością - mogą być oceniane jako nadpobudliwe, sprawiające trudności wychowawcze czy wręcz niepełnosprawne intelektualnie. W rzeczywistości - tak naprawdę - nie potrafią one inaczej funkcjonować, z uwagi na ograniczenia psychosomatyczne i społeczne związane z oddziaływaniem na nich alkoholu w okresie życia płodowego. Niestety z badań wynika, że stosunkowo niewielka grupa nauczycieli spotkała się z omawianym zespołem zaburzeń. Ich wiedza nie wykracza poza zwyczajowe pojmowanie problemów dziecka - i co najważniejsze - w większości nie wiążą ich ze spektrum poalkoholowych zaburzeń płodu. W podobnym tonie utrzymane są kolejne dwa teksty napisane we współautorstwie z J. Matejek i I. Kowalewskim tj. *Knowledge regarding fetal alcohol syndrome (FASD) spectrum in various environments*, [w:] *Comparative studies, Acta et Commentationes. Stinte ale Educatei. Revista Stiintificia* nr 2(11), Kiszyniów 2017, ISSN 1857-0623 Tip C oraz *Knowledge of teachers and young people's about Fetal Alcohol Syndrome*, [w:] *Wokół człowieka w aspekcie psychosomatyki*, I. Kowalewski, R. Abramciów (red.) Wydawnictwo „scriptum”, Kraków 2015, T. 2, ISBN 978-83-65432-03-2, s. 261 - 278. Wnioski wynikające z przedstawionych w nich treści są podobne w brzmieniu jak te prezentowane powyżej. Koncentrujemy się w nich na przedstawieniu poziomu wiedzy osób reprezentujących różne środowiska na temat problemów wynikających z prenatalnej ekspozycji płodu na alkohol. Podobnie jak we wcześniej prezentowanych tekstach wiedza respondentów w tym zakresie jest stosunkowo niska. W znacznym stopniu wpływ na taki wynik ma brak szerokiej informacji w mass mediach, edukacji społecznej, zdrowotnej czy działalności profilaktycznej w szkołach i na uczelniach. Brak także dostępu do broszur, które powinny być udostępniane w przychodniach zdrowia. O problemach, wynikających ze spożywania alkoholu w ciąży, praktycznie informują lekarze rodzinni, pierwszego kontaktu czy ginekolodzy. W takiej sytuacji często jedynym źródłem informacji o FASD pozostaje Internet. Niestety młodzież i kobiety rzadko poszukują w nim wiadomości na ten temat. W takiej sytuacji jedynym wyjściem jest postulowanie podejmowania przez różne środowiska tematyki związanej z Płodowym Zespołem Alkoholowym, przez instytucje do tego powołane albo takie, które z uwagi na specyfikę działania powinny informacje w tym zakresie rozpowszechniać. Główną rolę ogrywa tu Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych,

która ma znaczne możliwości budowania świadomości całego społeczeństwa dotyczącej niebezpieczeństw związanych ze spożywaniem alkoholu. Niebagatelne znaczenie należy przypisać instytucjom pomocy społecznej, ośrodkom adopcyjnym, organom samorządów lokalnych różnych szczebli i ich pełnomocnikom do spraw profilaktyki. Ważną rolę w kontekście informowania o problemach dzieci z FASD mają ośrodki adopcyjne i poradnie psychologiczno-pedagogiczne. Od skuteczności ich działania zależy, jak będzie kształtować się i rozwijać świadomość społeczna dotycząca zjawisk związanych z całością poalkoholowych zaburzeń płodu i problemów z funkcjonowaniem dzieci i ich opiekunów.

Podsumowanie

Obserwując specyfikę zmian społecznych mających miejsce w naszych środowiskach, podjąłem próbę opisanego, analizy i interpretacji zjawisk związanych ze spożywaniem alkoholu i jego konsekwencjami w różnych grupach społecznych, głównie ludzi młodych i kobiet. Mam nadzieję, że przyczyniłem się w ten sposób do pomnożenia zasobów wiedzy naukowej o problematyce dotyczącej zaburzeń u dzieci wynikających z prenatalnej ekspozycji na alkohol. Sądzę także, że zaproponowane przeze mnie strategie i sposoby pracy związane z osobami cierpiącymi na FASD będą dla ich rodzin, opiekunów, nauczycieli, wychowawców czy innych osób mających kontakt z dziećmi z FASD - praktycznym przewodnikiem. Mój dorobek naukowo – badawczy w znacznym stopniu pozwoli im zrozumieć czym jest Płodowy Zespół Alkoholowy oraz jak funkcjonuje dziecko z prenatalnymi zaburzeniami spowodowanymi przez alkohol. Umożliwi także i w dużym stopniu ułatwi organizację oraz dobór metod i form pracy z zagrożonym dzieckiem.

Najtrudniejsza jest sytuacja, w której rodzice i opiekunowie, nie wiedzą jak poradzić sobie z własnymi lub oddanymi pod ich opiekę dziećmi. Nic tak nie frustruje jak niemoc i niewiedza. Cały zaprezentowany powyżej cykl wychodzi naprzeciwko potrzebie wiedzy teoretycznej i praktycznej związanej z prezentowanymi treściami. Jest w nim wszystko to, co powinien wiedzieć o Spektrum Poalkoholowych Zaburzeń Płodu rodzic, opiekun zastępczy, nauczyciel czy pracownik socjalny.

Chciałbym także nadmienić, że moja działalność naukowa powiązana jest z aktywnym udziałem w licznych konferencjach naukowych, gdzie dzieliłem się swoją wiedzą na temat FASD. W okresie po obronie pracy doktorskiej i otrzymaniu stopnia doktora nauk humanistycznych wzięłem udział w 59 konferencjach naukowych, w tym w 19 zagranicznych, podczas których wygłosiłem referaty. Dotyczyły one problematyki Zespołu Płodowego, pojawiły się na 32 konferencjach, w tym 10 zagranicznych. Brałem

udział w Światowych Dniach FAS w Łędzinach na zasadzie słuchacza i uczestnika szkoleń im towarzyszących. Zorganizowałem i byłem przewodniczącym komitetów organizacyjnych konferencji naukowych z zakresu tematyki FAS. Uczestniczyłem w szkoleniach kandydatów na rodziców adopcyjnych i zastępczych we współpracy z Ośrodkiem Adopcyjnym „Pro Familia” z Krakowa, nawiązałem współpracę z Pełnomocnikiem Zarządu Województwa Małopolskiego ds. Profilaktyki i Przeciwdziałania Uzależnieniom oraz prowadziłem cykliczne badania (także ze studentami) nad problematyką związaną z FAS. Za działalność naukową zostałem wyróżniony w kolejnych trzech latach tj. 2013, 2014 i 2015 roku listem gratulacyjnym Dziekana Wydziału jako lider pracy naukowej w ramach Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, a w roku 2014 oraz 2015 otrzymałem z tego tytułu finansowy dodatek motywacyjny.

Na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie uczestniczyłem jako promotor pomocniczy w przewodzie doktorskim Anny Kawuli. Przewód został zamknięty obroną pracy w styczniu 2019 roku, a praca doktorantki została wyróżniona.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych (artystycznych):

Mój dorobek naukowy to 106 pozycji, w tym po uzyskaniu stopnia doktora 98. W tym czasie uczestniczyłem w 72 konferencjach, w tym jako aktywny uczestnik w 59.

Trzykrotnie pełniłem funkcję przewodniczącego komitetu organizacyjnego konferencji, również trzykrotnie byłem sekretarzem, a dziewięciokrotnie - członkiem komitetu organizacyjnego konferencji.

Współpracuję z różnymi ośrodkami naukowymi w kraju. Przejawia się to głównie poprzez udział w projektach UJ, AI, Pomerania, UKSW. Dzięki programowi Erasmus, w ramach którego sześciokrotnie wyjeżdżałem do europejskich ośrodków naukowych, współpracuję także z ośrodkami zagranicznymi. Nawiązałem stałą współpracę z instytucjami edukacyjnymi (Cezar, Rafał), opiekuńczymi (Pro Familia), turystycznymi (Gaudeamus). Od kilku lat współpracuję z UTW w Świętochłowicach i Chrzanowie oraz z Fundacją „Fami Lock” w Katowicach.

Byłem członkiem redakcji czasopisma „Labor et Educatio”, aktualnie jestem członkiem redakcji czasopisma „Homo et Societas”.

Jestem współautorem projektu szkoleń asystentów rodziny (zezwolenia Ministerstwa PPSiR), programu kursu kwalifikacyjnego z resocjalizacji (Centrum IB).

Na potrzeby Instytutu Pracy Socjalnej byłem współautorem programu studiów

magisterskich z zakresu pracy socjalnej oraz autorem programu studiów podyplomowych Aktywizacja społeczno-zawodowa uczestników różnych form pracy socjalnej oraz współautorem studiów podyplomowych Opieka paliatywna – przyjęty do realizacji w Akademii Ignatianum w Krakowie.

Na Uniwersytecie Pedagogicznym pracuję nieprzerwanie od 1990 roku, najpierw w Katedrze Pedagogiki, potem w Instytucie Nauk o Wychowaniu, a aktualnie w Instytucie Spraw Społecznych (wcześniej Instytut Pracy Socjalnej), gdzie w latach 2015-2017 pełniłem funkcję kierownika katedry. Równocześnie w latach 1995-2012 byłem pracownikiem Akademii Ignatianum. Pod moim kierunkiem zostało napisanych i obronionych ponad 500 prac magisterskich i licencjackich.

Aktywnie uczestniczyłem w opracowaniu i realizacji projektów:

- 1/ Współpraca z „Cezar” s. z o.o. – opracowanie i realizacja programu szkolenia „Opieki nad dzieckiem” w ramach programu „Kursy zawodowe dla kobiet” finansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) – koordynator i doradca metodyczny projektu (Nr UDA-POKL.08.01.01-12-351/10-00)
2. Uczestnictwo w realizacji projektu Ministerstwa Edukacji Narodowej współfinansowanego przez Europejski Fundusz Społeczny - „Studia podyplomowe dla nauczycieli języków obcych oraz drugiego przedmiotu” 2008 r.
3. Udział w projekcie „Letnie warsztaty edukacyjne” zrealizowanym przez Uniwersytet Trzeciego Wieku w Świętochłowicach w partnerstwie z Instytutem Pracy Socjalnej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie w ramach Rządowego Programu na Rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych (ASOS) na lata 2014-2020, 2014 r.
4. Udział w projekcie „Edukacja receptą na lepsze jutro” współfinansowanym przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, 2014 r.
5. Uczestnictwo w realizacji projektu „Starzejemy się w dobrym stylu” finansowanym ze środków Rządowego Projektu na Rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych (ASOS) – 2015r.
6. Udział w realizacji projektu szkoleniowo-badawczego „Analiza etyki rodzicielstwa zastępczego” organizowanego przez Fundację PROJEKT ROZ we współpracy z Katedrą Profilaktyki Problemów Społecznych Instytutu Pracy Socjalnej Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

Aktywnie angażuję się w różne inicjatywy szeroko osadzone w przedmiocie pedagogiki społecznej tj. inicjatywy opiekuńcze (wczasy RDDZ, szkolenia kandydatów na rodziców adopcyjnych i opiekunów zastępczych, szkolenia opiekunek dziecięcych),

turystyczne (szkolenia na kursach wychowawców kolonijnych i kierowników), kulturalne i artystyczne (praca z Zespołem Pieśni i Tańca Ziemia Chrzanowska z Chrzanowa oraz Zespołem Pieśni i Tańca Uniwersytetu Pedagogicznego), profilaktyczne (współpraca z Pełnomocnikiem ds. profilaktyki uzależnień, uczestnictwo w kampanii „Cięża bez Alkoholu”, audycje radiowe o FAS, wywiady w prasie i Internecie). Podejmuję także działania na rzecz seniorów (Dzień Seniora - Katowice, Olimpiada UTW - Świętochłowice) oraz edukacyjne (współpraca z IB Centrum, MCDN w Krakowie).

Za działalność wolontaryjną w Stowarzyszeniu „Pro Familia” zostałem w 2001 roku odznaczony medalem Honorowy Wolontariusz Małopolski.

Od 1998 do 2014 roku pełniłem funkcję prezesa Towarzystwa Asystentów Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, aktualnie od 2014 roku pełnię funkcję prezesa Stowarzyszenia Pracowników i Absolwentów Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

6. Plany naukowo-badawcze:

W obrębie moich zainteresowań badawczych w dalszym ciągu pozostają zagadnienia związane z Płodowym Zespołem Alkoholowym, a zatem te, które są przedmiotem niniejszego opracowania.

Dodatkowo zamierzam podjąć badania dotyczące problematyki kultury, czasu wolnego i zabawy oraz zagadnień związanych z szeroko rozumianą patologią społeczną i profilaktyką. Planuję nadal prowadzić eksplorację badawczą oraz publikować wyniki moich dociekań teoretyczno-praktycznych w tych właśnie zakresach.